

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING O'QUV-BILISH FAOLLIGINI OSHIRISH METODIKALARI

**Ajiniyoz nomidagi NDPI Talim tarbiya nazariyasi metodikasi(boshlang'ich ta'lim) 2-kurs magistranti
Ametova Shaxribanu**

Anotatsiya: Maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'quv-bilish faolligini oshirishning ilmiy-metodik asoslari va samarali yondashuvlari tahlil qilinadi. Zamonaviy ta'lim sharoitida bolaning kognitiv jarayonlarini faollashtirish, mustaqil fikrlash va motivatsiyasini shakllantirish masalasi pedagogika va psixologiyaning dolzarb muammolaridan biri sifatida ko'rib chiqiladi. L.S. Vygotskiy, A.N. Leontyev va J. Piagetning nazariyalariga asoslanib, yaqin rivojlanish zonasi, faoliyat nazariyasi va konkret operatsional bosqich tamoyillari asosida didaktik o'yinlar, muammoli vaziyatlar yaratish, integrativ loyihalar, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va differensiallashtirilgan yondashuvlarning samaradorligi ochib beriladi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, ushbu metodikalar o'quvchilarning o'zlashtirish darajasini oshirish, metakognitiv ko'nikmalarini rivojlantirish va ichki motivatsiyasini kuchaytirishga xizmat qiladi. Maqola o'qituvchilarning professional kompetensiyasini oshirish va boshlang'ich ta'lim sifatini yaxshilash bo'yicha amaliy tavsiyalar beradi. Natijada, o'quv-bilish faolligini oshirish zamonaviy ta'limning strategik yo'nalishi sifatida baholanadi.

Kalit so'zlar: o'quv-bilish faolligi, boshlang'ich ta'lim, didaktik o'yinlar, integrativ yondashuv, muammoli vaziyatlar, motivatsiya, metakognitiv ko'nikmalar, Vygotskiy nazariyasi, differensiallashtirish, innovatsion pedagogik texnologiyalar.

Zamonaviy ta'lim tizimida boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'quv-bilish faolligini oshirish masalasi pedagogika va psixologiya fanlarining markaziy muammolaridan biri bo'lib qolmoqda, chunki aynan shu yosh davrida bolaning kognitiv jarayonlari shakllanib, mustaqil fikrlash, muammolarni hal qilish va o'quv motivatsiyasi asoslari qo'yiladi. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, faol o'quv faoliyati nafaqat bilimlarning chuqurroq o'zlashtirilishini ta'minlaydi, balki bolaning shaxsiy rivojlanishiga, ijodiy qobiliyatlarining ochilishiga va kelgusidagi ijtimoiy moslashuvchanligiga ham bevosita ta'sir etadi. Boshlang'ich ta'lim bosqichida o'quv-bilish faolligi pasayishi ko'pincha an'anaviy passiv usullarning ustunligi, o'quv materiallarining bolaning yosh xususiyatlariga mos kelmasligi va motivatsion omillarning yetarli emasligi bilan

bog'liq bo'ladi. Shu bois, integrativ va innovatsion yondashuvlarga asoslangan metodikalar orqali o'quvchilarning kognitiv faolligini rag'batlantirish, ularni faol ishtirokchiga aylantirish dolzarb ahamiyat kasb etadi. Psixologik-nazariy asoslarga murojaat qilganda, L.S. Vygotskiyning yaqin rivojlanish zonasi (ZPD) nazariyasi va A.N. Leontyevning faoliyat nazariyasi boshlang'ich sinf o'quvchilarining bilish jarayonlarini tushunishda asosiy o'rin tutadi. Vygotskiy ta'kidlaganidek, bolaning kognitiv rivoji ijtimoiy munosabatlar va hamkorlik orqali amalga oshadi, ya'ni o'qituvchi va tengdoshlar bilan o'zaro aloqa orqali bolaning mustaqil hal qila olmaydigan vazifalari asta-sekin o'zlashtiriladigan darajaga ko'tariladi. Leontyev esa o'quv faoliyatini yetakchi faoliyat sifatida belgilab, uning motivatsion va operatsional tarkibiy qismlarini ajratib ko'rsatadi: motivatsiya bolaning o'quvga bo'lgan ichki qiziqishidan kelib chiqsa, operatsional qism esa amaliy harakatlar va refleksiya orqali shakllanadi. Shuningdek, J. Piagetning kognitiv rivojlanish nazariyasiga ko'ra, boshlang'ich sinf yoshidagi bolalar konkret operatsional bosqichda bo'lib, ular uchun abstrakt tushunchalarni o'yin va amaliy tajribalar orqali o'zlashtirish samaraliroqdir. Ushbu nazariyalar asosida ishlab chiqilgan metodikalar o'quv jarayonini bolaning tabiiy kognitiv ehtiyojlariga moslashtirish imkonini beradi va faollikni sun'iy ravishda emas, balki ichki mexanizmlar orqali oshiradi. O'quv-bilish faolligini oshirishning samarali yo'llaridan biri didaktik o'yin texnologiyalaridir. Didaktik o'yinlar nafaqat o'quv materialini qiziqarli shaklda taqdim etadi, balki bolaning emotsional-motivatsion sohasini faollashtirib, diqqatni barqarorlashtiradi va metakognitiv ko'nikmalarni shakllantiradi. Masalan, rol o'ynash o'yinlari orqali o'quvchilar o'quv vaziyatlarini modellashtirib, muammolarni birgalikda hal qilishni o'rganadilar, bu esa Vygotskiyning ZPD tamoyiliga to'g'ri keladi. Ilmiy kuzatuvlar shuni tasdiqlaydiki, muntazam didaktik o'yinlardan foydalanish o'quvchilarning o'zlashtirish darajasini 20-30 foizga oshiradi, chunki o'yin jarayonida bolaning ijtimoiy va kognitiv faolligi bir vaqtda rivojlanadi. Shu bilan birga, muammoli vaziyatlar yaratish usuli ham muhim ahamiyatga ega: o'qituvchi darsda sun'iy ravishda qiyinchiliklar keltirib chiqarib, o'quvchilarni savol berishga, taxmin qilishga va tajriba o'tkazishga undaydi. Bu yondashuv bolada tadqiqotchi pozitsiyasini shakllantirib, passiv qabul qilishdan faol izlanishga o'tishni ta'minlaydi. Integrativ yondashuv boshlang'ich ta'limda o'quv-bilish faolligini oshirishning yana bir yuqori samarali mexanizmidir. Fanlararo bog'lanishlar orqali (masalan, matematika va tabiatshunoslikni birlashtirgan loyihalar) o'quvchilar bilimlarni alohida emas, balki yaxlit tizim sifatida idrok etadilar, bu esa ularning mantiqiy va tanqidiy fikrlashini kuchaytiradi. Integrativ darslarda o'quvchilar loyiha asosidagi faoliyatga jalb etiladi: ular o'zlariga yaqin mavzular bo'yicha tadqiqot

olib borib, natijalarni taqdim etadilar. Bunday faoliyat nafaqat bilish motivatsiyasini oshiradi, balki mustaqil ish ko'nikmalarini ham rivojlantiradi. Ilmiy eksperimentlar ko'rsatishicha, integrativ yondashuv qo'llanilganda o'quvchilarning kognitiv faolligi sezilarli darajada yuqori bo'lib, ularning o'quv natijalari va ijodiy qobiliyatlari yaxshilanadi. Bundan tashqari, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini (AKT) joriy etish o'quv jarayonini zamonaviy talablarga moslashtiradi: interaktiv taxtalar, multimedia darsliklar va raqamli o'yinlar orqali bolaning vizual va kinestetik idrok etish kanallari faollashtiriladi, bu esa diqqat va xotirani barqarorlashtirishga yordam beradi.

O'quv-bilish faolligini oshirishda differensiallashtirilgan yondashuv ham muhim o'rin tutadi. Har bir o'quvchining individual psixologik xususiyatlarini (diqqat darajasi, qiziqishlari, kognitiv uslubi) hisobga olgan holda topshiriqlar berish o'quvchini muvaffaqiyatga undaydi va muvaffaqiyatsizlikdan qo'rqishni bartaraf etadi. Masalan, yuqori faol o'quvchilar uchun murakkab muammoli vazifalar, o'rtacha darajadagilar uchun yordamchi savollar, past faolligi bo'lganlar uchun esa o'yin shaklidagi tayyorgarlik topshiriqlari tayinlanadi. Bu usul bolaning o'z-o'zini baholash va metakognitiv refleksiyasini rivojlantiradi, ya'ni o'quvchi o'z bilish jarayonini o'zi kuzatib, tahlil qilishni o'rganadi. Motivatsion omillarni kuchaytirish ham alohida e'tibor talab etadi: avtonomiya (o'quvchiga tanlov berish), mahoratga yo'naltirilgan maqsadlar (jarayonni emas, natijani emas, o'sishni ta'kidlash) va ijobiy fikr-mulohazalar orqali ichki motivatsiya shakllantiriladi. Amaliyotda ushbu metodikalarni birlashtirgan holda qo'llash o'qituvchining professional kompetensiyasini talab qiladi. O'qituvchi nafaqat bilim beruvchi, balki faoliyatni tashkil etuvchi, o'quvchilarning kognitiv va emotsional holatini kuzatuvchi, zarur hollarda yordam beruvchi rolini bajarishi lozim. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, yuqoridagi metodikalarni muntazam qo'llash orqali boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'quv-bilish faolligi sezilarli darajada oshadi, bu esa ularning umumiy ta'lim sifatiga va shaxsiy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Natijada, bolalar nafaqat bilim egasi bo'lib qolmay, balki mustaqil izlanuvchi, ijodkor va jamiyatning faol a'zosi sifatida shakllanadilar. Shunday qilib, o'quv-bilish faolligini oshirish masalasini ilmiy asosda yechish zamonaviy ta'limning strategik yo'nalishi bo'lib, uning samaradorligi o'qituvchi va o'quvchi hamkorligining chuqurligiga bog'liqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Avloniy A. Turkiy guliston yoxud axloq. – Toshkent: O'zbekiston, 2018. – 240 b. (Avloniy pedagogik qarashlari va tarbiya masalalari).

2. Jahonova N. O‘quvchilarning o‘quv-biluv faoliyatini tashkil etishning o‘ziga xos xususiyatlari // Pedagogika ilmiy jurnali. – 2025. – №1. – B. 45–52.
3. Raxmanova M.Q. O‘quvchilarning bilish faoliyatini kengayishida ta’lim jarayonlarining o‘rni // Ilmiy tadqiqotlar. – 2021. – №3. – B. 112–120.
4. Qodirova S.A. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining nutq madaniyatini oshirishda ona tili darslarining o‘rni. – Buxoro: BuxDU, 2020. – 160 b.
5. Boltaboyev M. Va boshq. Yangi O‘zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang‘ich ta’limning rivojlanish tendensiyalari. – Urganch: Urganch DPI, 2024. – 680 b.
6. Xojaniyazova I.J. Boshlang‘ich ta’limda o‘quv mashg‘ulotlarini sifatli o‘zlashtirishni takomillashtirish muammolari // InterScience. – 2023. – №2.